

Välviljans tyranni

Nu har det hänt igen. På boende för äldre i Gislaveds kommun förbjöds de gamla att dricka läsk. Läsk är inte bra, sa en nitisk kostchef. Hon backades upp av kommunens ledande politiker. På de åtta äldreboenden innebar det att inga söta drycker skulle få serveras under vardagar och vanliga helger.

I Gislaveds kommun vill man i folkhälsans namn, om välvilja och om omtanke om de gamla människorna lära dem att de måste skilja på vardag och fest även om man har bara något enstaka år kvar innan den eviga vilan infaller. Läsken tillför ingen kvalitet för de äldre, sa kostchefen.

Det förvånar knappast någon att det blev folkstorm. Då backade ledningen från beslutet. Trodde man. Men det dröjde inte länge förrän ordningen återställdes. Förbud gäller. Jag kallar det här tilltaget för välviljans tyranni.

Som sagt. Det blev ett herrans liv. En affärsidkare blev så upprörd över kommunens beslut att han med hjälp av sina kontakter fick ihop en pall med 480 liter läsk som lastades av vid äldreboendena. Men det gillade inte kostchefen och förutsatte att läsken skulle slängas.

Händelsen i Gislaved fick stort genomslag i media – i dagspress, radio och TV.

Varför har kommunen utnämnt kommandoran från Emil i Lönneberga till kostchef för sina äldreboenden? frågar sig Stefan Nilsson, Direktör Ersta diakoni och Ann-Sofi Wetterstrand Chef social verksamhet Ersta diakoni och fortsätter:

– Man kan tycka att läsk eller inte är en liten fråga, men bakom beslutet ligger en inställning och människosyn som är djupt problematisk. Vem har gett kostchefen mandatet att besluta om vad vuxna människor ska äta och dricka? Om en människa i slutet av sitt liv vill dricka läsk så borde det vara hen väl unt och en tämligen betydelselös diskussion om nyttan med detta. Kostchefen säger att läsken ”inte tillför någon kvalitet för de äldre”. Vad vet hon om det?

Professorn och debattören Agnes Wold skriver på Twitter:

– Och varför ska man äta ”nyttigt” på den sista stationen i livet? Är det inte maximal trivsel man ska ägna sig åt i det läget? Inte ens den mest förhårdade folkhälsofanatiker kan väl tro att man förbättrar deras hälsa vid det laget med ”nyttig” mat?

Aftonbladets ledarskribent Anders Lindberg kallar beslutet för:

– Förmynderi och gammal äktsvensk byråkrati som lägger människors liv tillräta efter eget skön... Vad är det för vansinnig idé att äldre människor blir omyndiga och inte ska få dricka läsk för att någon tomte på kommunkansliet bestämt det?

Svenska Dagbladets ledarskribent Tove Lifvendahl skriver:

– Det finns en stor risk att välmening övergår i paternalism när det gäller relationen mellan medborgaren och det offentliga. Våra äldre, sägs ofta för att signalera omsorg, men blir lätt de självutnämnda förmyndarnas språk. Och när gränsen överträds ska medborgaren protestera.

För vuxna människor kan inte behandlas som barn, med mindre än att man kränker deras värdighet. Och på ålderns höst är det nog det allra viktigaste att slå vakt om. Även om det innebär att alla inte alltid väljer den måltidsdryck som ur näringsynpunkt är den mest förnuftiga.

Dagens Nyheters ledarskribent Lisa Magnusson tar även hon upp beslutet att förbjuda läsk i sin ledare och hävdar att det är ett vansinnigt beslut.

Reaktionerna på politikernas beslut i Gislaved var inte nådiga och protesterna var omfattande.

Ingmar Skoog som är professor i psykiatri och äldreforskare tycker att det är sunt att så många reagerar över ett sådant här förmynderi mot äldre personer.

Välviljans tyranni förekommer lite här och där och ibland blir det stora rubriker som i Gislaved. Eller som när ett företag tyckte att personalen var för tjock och därför införde godisförbud. Eller när skolor infört godisförbud i sina kafeterior. Eller när rektor ville förbjuda godisaffärer nära skolan.

Ingmar Skoog som är professor i psykiatri och äldreforskare tycker att läskförbudet visar på en skrämmande syn på äldre. Förmyndarskap som är helt obegripligt.

Bildkälla: <https://www.gu.se/nyheter/ingmar-skoog-ledamot-i-regeringens-aldreforskarrad>

Videokälla: <https://www.expressen.se/tv/nyheter/kvp/aldreforskaren-om-laskforbud-valmenande-alderism-/>

Paternalism

Det som jag kallar välviljans tyranni är en aspekt av paternalism. Den vetenskapliga kritiken mot paternalism kom upp på dagordningen i slutet på 1970-talet. En bland dem som fick stort inflytande var den amerikanske socialpsykologen Julian Rappaports kritik av det paternalistiska tänkandet som han menar inte är förenligt med demokrati.

Paternalism vilar på en föreställning om att ”vanligt” folk är passiva, okunniga och i behov av hjälp och styrning uppifrån. De anses inte veta vad som är bäst för dem utan är en fråga för en ”expert” eller för en myndighet. Konsekvensen blir att livet för ”vanligt” folk planeras och bestäms av andra som inte själva haft konkreta erfarenheter av de problem som de har tagit på sig ett ansvar att finna lösningar på.

Historiskt sett har ”experterna” på grund av sin ställning haft ett starkt inflytande över samhällsutvecklingen. De har trott sig veta hur folk vill bo. Hur deras hem ska vara utformat. Hur de ska bete sig som småbarnsförälder. Vad som är passande klädsel. Vilken mat de ska äta och så vidare. Inte ens de mest intima sidorna av det mänskliga livet har lämnats åt slumpen.

Paternalismen ger sken av välvilja, omtanke, kärlek och en strävan att beskydda. Men kärleken är, som den engelske sociologen och professorn Richard Sennett skriver, falsk. Den är falsk därför att överheten endast bryr sig om de underlydande när det tjänar det egna intresset.

Paternalismen har fortfarande en stark ställning inom arbetslivet, inom myndighetsutövning, inom politiken, inom skolan, inom offentlig såväl som privat sektor. Den underordnade ska lyda. Vara lojal mot överordnade och inte offentligt framföra kritik. Det skapar rädsla och en tystnads kultur.

Men det förekommer motstånd och motstånd gjorde vårdbiträdet Stine Christopersen. Hon anklagades av några chefer på vårdbolaget Attendo Care för att vara illojal och hotade att sparka henne därför att hon under pandemin larmat om missförhållanden på ett äldreboende. Men vad cheferna inte visste var att Stine spelade in hela samtalen som sedan kom att sändas i P1:s dokumentär, Det illojala vårdbiträdet. På så sätt kom hela Sverige att få veta hur avskyvärt Attendo Care betett sig. Av rädsla för att förlora svenska folkets förtroende fick bolaget krypa till korset. Bad om ursäkt och drog tillbaka hotet om att sparka Signe.

Separerande språk

Den paternalistiska tankefiguren håller sig med en speciell språklig kod som i hög grad är befriad från empatiska känslor och har till uppgift att kyla ned ett eventuellt känslomässigt engagemang. Den språkliga koden befrämjar inte de underordnandes självbestämmande. På vårdhemmet respektive arbetsförmed-

“People try to put us d-down (talkin’ ’bout my generation)”

Källa: <https://www.youtube.com/watch?v=zqfFrCUrEbY>

lingen kan det låta. ”Nu ska fru Svensson ta den här kakan till kaffet”. ”Det här jobbet som jag erbjuder dig ska du ta, för det är bra för dig!” Även om allt detta sägs i välmening är det i grunden uttryck för paternalism och en föreställning om att den gamle och den arbetslöse inte själva förmår fatta kloka beslut.

Ett alternativt förhållningssätt skulle kunna vara att säga: ”Önskar fru Svensson en kaka till kaffet?” och på arbetsförmedlingen ”Jag har ett ledigt jobb att erbjuda dig vad säger du om det?”

Ett separerande språk leder till att över- och underordning skapas och vidmakthålls. I det separerande språket finns inslag av hot (om du inte tar det här anvisade jobbet så..., det är bäst att du gör så här annars...). Det separerande språket kan vara dömande (du är aggressiv... du är lat... du är hopplös), snokande (vad är det där? vad gjorde du då?, manipulerande (tycker du inte att du faktiskt borde...), skuldbeläggande (om du inte gjort så då skulle allt ha ordnat sig; det är ditt fel), föreläsande (nu ska jag förklara för dig varför du har fel).

Det separerande språket sker allt som oftast utan ord och i stället med kroppsspråk som ilsken och föraktfull blick. Bortvänt ansikte. Hakan upp i vädret.

Det separerande språket kan upplevas starkt förödmjukande. Den engelske

socialpsykologen Tom Kitwood ger exempel från sin forskning inom den sociala omsorgen. Han listar följande företeelser som förekommer på institutioner och bland omsorgsarbetare: svek, skapandet av maktlöshet, infantilisering, hotelser och skrämning, stämpling, stigmatisering, förvisning, förnedring, anklagelser, hån och förklenanden.

Tankar från roten

Många vill vända paternalismen ryggen. Brukarmedverkan har då kommit att lanseras som ett alternativ till paternalism där brukarna sägs få vara med och bestämma.

Men man bör vara vaksam över vad som sker i namn av brukarmedverkan när brukarna ska styras mot det som professionella menar är deras bästa. Den patriarkala strukturen finns kvar men förmedlas genom andra samarbetsformer som ter sig mer sympatiska.

Till politiker och chefer i Gislaved och till andra som vill styra, ställa och besluta över huvudet på folk rekommenderar jag läsning av Tage Danielssons bok "Samlade tankar från roten". Där skriver han:

*För den trötta samhällskroppen
vore kanske bästa boten
ifall tankarna från toppen
kom från roten*

*Bengt Starrin
professor emeritus
bengt@starrin.nu
www.starrin.nu*